

Catharina Grünbaum: Vår fattiga svenska

Talare

Catharina Grünbaum
Språkvårdare och hedersledamot i
Hugo Bergrothsällskapet

Datum

19 oktober 2012

Omständigheter

Tal vid Hugo Bergroth-sällskapets 20-årsjubileum.

1 Har någon i denna illustra församling, så väl
förtrogen med svenska språket, någonsin
hört klagomål över att detta språk skulle vara fattigt
i jämförelse med andra språk?

5

Det har i alla fall jag, alldeles för många gånger.
Man saknar motsvarigheter till både det ena
och det andra som engelskan har – ja, det är ju
mest i förhållande till engelskan som det klagas på
10 den sverigesvenska sidan.

Jo, vårt språk är fattigt skall så bli för den
som inte gitter se sig omkring i det för att
ens få en glimt av vilka skatter det hyser.

15

Vårt språk är fattigt, skall så bli för den som inte
gitter se sig omkring i det för att ens få en glimt
av vilka skatter det hyser.

20 Och då tänker jag inte bara på ordet lagom,
som anses så unikt både för svenskan och det
svenska kynnet. Nu finns det faktiskt andra språk
som hyser ett motsvarande ord. Men det saknas
i den rika engelskan, och i franskan, tyskan och
25 danskan likaså.

Låt gå för lagom, säger den klagande, men vi

har ändå till exempel inga morfem för att skapa
30 diminutiv. Tyskan har -chen och -lein: Gretchen,

Brüderlein, spanskan har -ito/ita: un poco, un poquito
– ’lite’ och ’ännu mindre’, och Carmen, Carmencita,
italienskan liknande: signora-signorina.

35 För att inte tala om ryskan, där man till och med
i verben kan peta in ett morfem som uttrycker intensitet,
storhet eller litenhet.

Vi klarar oss i svenskan, likafullt. Någon riktig
40 motsvarighet till Gretchen har vi visserligen inte,
men vi kan i alla fall säga Greta-lill. Detta -lill är
förstås inte totalanvändbart: Britt-Marie-lill låter
inte alldeles naturligt.

45 Men ofta finns det andra utvägar. Lilla Stina
kan bli Stina-stumpan, hennes bror Per Pelle
ponken eller till och med Pelle-plutten.

Med förled som små- och stor- kan vi göra sammansättningar
50 som småstad med motsatsen storstad,
man kan servera småvarmt och jaga både storvilt
och småvilt.

Vi har hypokoristiska diminutiver, smekformer,
55 som lillflickan och småpojkar. Och visst
kan vi diminuera eller åt andra hållet intensifiera
både verb och adjektiv: småstäda/storstäda, smånyfta/
storgråta, smågnabbas/storgräla och till
och med stormgräla. Vi kan småtrivas och stormtrivas,
60 småflina och storskratta. Man kan vara
småfånig.

Vi har förstärkningsord som nästan blir morfem:
jättebra, kanonbra, urbra, helbra, skitbra,
65 dödbra.

Färger kan förstärkas: knallblå, illgul, chockrosa.

70 Vi har vidare begåvats med avledningsändelsen
-is, vardaglig men praktisk, eftersom den lånar
sig till både substantiv och adjektiv och åt he-
la syntagmer: Bysis (gammal kortform för bysättningshäktet)
champis, kändis, stridis, grattis, bakis,
75 och de omistliga finlandssvenska specialiteterna
krabbis och morkis. Så långt på sin vandring
uppåt på stilskalan har -is gått att Arbis i dag är ett
officiellt namn.

80 Men annars är det i sammansättningarna som
svenskan visar sin rikedom. Sammansättningar
skapas oavbrutet i svenska språket, somliga tillfälliga,
andra lexikaliserade. De flesta är alldeles
odramatiska, som stolsben och pensionsförsäkring.

85
Möjligheten att skapa sammansättningar har
vi på både gott och ont. Vi är överrika på odrägliga
myndighetsförlängningar som målsättning
för det enkla mål och frågeställning för fråga, för
90 att inte tala om påhitt som kvittblivningsproblematik
(problemet att bli av med soporna) eller resursallokering
och målfunktion och prestationsenhet
(fråga mig inte vad som avses). Sammansättningar
kan bli till hela paket för ett mångordigt
95 innehåll, paket som inte alltid är så lätta att packa
upp.

Men inte så få av våra sammansättningar är å
andra sidan poesi i vardagen: sommarvarm, vintervit,
dödsmärkt: "have the marks of death on
100 one's face" är vad en svensk-engelsk ordbok tillhandahåller
för det senare, och det är ju inte ett
begrepp utan en beskrivning.

När vi i Dagens Nyheter en gång bad läsarna
105 att skicka in vad de tyckte var svenska språkets

vackraste ord kom det förstås sådana som solidaritet, vänskap och kärlek.

- 110 Men de ord som låg i topp var ord som dagsmeja, solregn, skärgård, sunnanvind, sjöbris, havsblå. Särskilt avhållet var vårdagjämning. Finns det något ord som väcker sådana förhoppningar om ljus och liv i våra vinterfrusna bröst som vårdagjämning?
- 115 Vad är vernal equinox mot det? En doftlös term.

- Om svenska vore ett världsspråk, då skulle den svenskspråkiga lyriken vara världslyrik, från folkvisan till Tranströmer. En sådan språkglädje som det finns hos till exempel Stiernhielm,
- 120 med friskdaggdrypande druvor, bäst att njuta av dem innan man ligger där stockstelnad, styver och döder.

- Och när barn fick skicka in sina älsklingsord, då blev det sådana som sommarängel – betydelsen
- 125 är oklar, men kan man tänka sig något vackrare? – och stjärnprickig.

- Av de här enkäterna att döma är vi häruppe ett släkte som törstar efter naturupplevelser och
- 130 skönhet mer än efter filosofiska och moraliska begrepp. Och vi uttrycker dem med sammansättningar.

- En särskild sammansättning, som jag i och för sig drar mig för att ta upp här vid detta festliga
- 135 middagsbord, men som ni kanske är rustade att möta efter Mikael Reuters referat från studenten Hugo Bergroths gungiga överfart till Sverige, där den unge resenären bland många andra finlandismer använder ordet spuggla, det är
- 140 vinterkräksjuka. Denna plåga som varje år drabbar sjukhus och skolor kallas på engelska winter vomit disease – en klinisk benämning. Men det svenska ordet har nästan en poetisk klang, det påpekade en ändå av samma sjuka hårt prövad småbarnsmoder

i min närhet. Jovisst, det har sammansättningens
rytm, och det lever i en krets av
vackra grannar som vinteräpplen, vinterträdgård,
vinterpalats, vintersolstånd. Vinterkräksjukan är
150 en åkomma värdig en snödrottning.

Men vi ska inte glömma syntaxen. Möjligheten
att inleda en mening med vilken satsdel som
helst, det är sannerligen en gåva till svenska språket!
155 Jag reser till Helsingfors i morgon. I morgon reser
jag till Helsingfors. Till Helsingfors reser jag i
morgon. Reser till Helsingfors gör jag i morgon.

Engelskan har inte alls samma möjlighet att
160 sätta vad som helst i fundamentalsställning utan
att det blir konstlat.

Ibland undrar jag om inte en betydande orsak
till att Astrid Lindgrens språk är så spänstigt
165 beror just på att hon utnyttjar den här möjligheten.
Den har man inte alls på samma sätt på engelska,
och kanske är det en del av förklaringen till
att hon inte alls är något stort namn i England,
medan tyskarna, som har en friare ordföljd, kramar
170 ihjäl henne. Men hör bara på några exempel:
Emil hade en mysse. ”Emil had a cap. ” Den
hade hans pappa köpt åt honom. ”His father had
bought it for him.” Myssen hade Emil i ständigt
bruk, den kunde han inte vara utan. ”Emil always
175 had his cap on, he could not be without it.”

Om svenska vore ett världsspråk, då skulle
den svenskspråkiga lyriken vara världslyrik, från
folkvisan till Tranströmer. En sådan språkglädje
180 som det finns hos till exempel Stiernhielm, med
friskdaggdrypande druvor, bäst att njuta av dem
innan man ligger där stockstelnad, styver och
döder.

Hos romantikern Stagnelius blir det enkla gräset till smaragdegrunden och himlen till azurrymdernas kristallesalar.

190 Karlfeldt bjuder på ord och formuleringar som skymningsväg, månglittermjöl (”Sub luna bibo, mörkt är mitt öl, svarmältat korn dess kärna, skummet av månglittermjöl”), ”vi skynda bort på ångestheta sulor”.

195

Diktonius skapar sådana nödvändighetsord som tanketrassel men också poesi som ”läppjanljuva minnen” och sommaraftonsvalan, besläktad med Harry Martinsons träflöjtsklara gök, som
200 ropar åt den ljuva Aino i det susande Karelen i hans ”Aniara”.

Lars Huldén sitter i bilen ”på höger frambänk / och betraktar din ljuva gasfot”. Tomas Tranströmer
205 kör ner händerna i sina haydnfickor.

Ordskapande och ordlek har vi också hos Cornelis Vreeswijk och Povel Ramel och många andra utanför den höga lyriska parnassen. Jag kunde
210 hålla på hela kvällen och visa upp ordrikedomen, men jag ska nöja med ett exempel från en genre där sverigesvenskar och finlandssvenskar konkurrerar men samtidigt är bäst i hela världen: snapsvisan.

215

Jag är getingen, färdknäppen, orren och göken.
Jag är tutingen, rackaren, järnet och kröken.
Knappen innanför västen är jag.
Jag är klämtaren, luringen, nubben och fjutten.
220 Jag är jamaren, rövaren, supen och hutten.
Ja, den godaste pärlan är jag.

225 Inte förrän någon visar mig med konkreta exempel
att det finns språk som har fler namn på
snapsen än svenskan kommer jag att erkänna att
vårt språk är fattigt – och då bara på det området.

230 (Jag tackar grammatikern Maria Bolander, som gjort mig uppmärksam
på Astrid Lindgrens bruk av satsfundament och Ulrika
Thunstedt, som med sin snapsvisa vann det svenska mästerskapet
i genren 2003.)

235 **Taggar**
2010-tal, 2012, Kvinna

URI
<https://www.svenskatal.se/tale/catharina-grunbaum-var-fattiga-svenska>

240

245

250

255

260